

PROČ MILUJEME LIFE A PÁCHNÍKA HNĚDÉHO

VLASTIMIL KARLÍK

Ing. VLASTIMIL KARLÍK

Tajemník Koalice pro řeky, expert na ochranu přírody ve sdružení Arnika.

Zabývá se zejména ochranou a obnovou vodních toků a říčních niv a soustavou Natura 2000. Jeden ze zakladatelů neformální Koalice NNO pro Naturu 2000.

PROČ PÁCHNÍK

Brouk páchník hnědý (*Osmoderma bar-nabita*) je vlajkovým druhem pro ochranu biotopů živočichů vázaných na dutiny starých stromů. Je to dáno jeho „životním stylem“. Larvy páchníka hnědého žijí 3-4 roky v dutinách listnatých stromů a živí se troudou. Dospělí jedinci – brouci – pak mají jen několik měsíců na rozmnožení, než se jejich životní cyklus ukončí. Jsou přitom hodně špatní letci – potřebují proto ničem nenarušenou letovou dráhu k nejbližšímu vhodnému stromu do vzdálenosti maximálně 200 metrů. Navíc jsou vybíraví – kmeny musí být částečně osluněné a uvnitř dutiny nesmí být ani moc sucho, ani moc vlhko.

Význam páchníka a jeho biotopů – starých stromů se odráží také v jeho silné ochraně v rámci evropské i české legislativy. Je to prioritní druh uvedený v přílohách II a IV evropské Směrnice o stanovištích a kriticky ohrožený druh dle Vyhlášky MŽP ČR č. 395/1992 Sb.

ARNIKA A OCHRANA STROMŮ VE VOLNÉ KRAJINĚ

Sdružení Arnika se zabývá ochranou stromů rostoucích mimo les již od roku 2006.

Úsilí o změnu legislativy a zvýšení povědomí veřejnosti o důležitosti ochrany stromů jsme se vždy snažili podpořit konkrétními akcemi. Kromě ekoporadny pro místní aktivisty a spolky to zpočátku byla zejména tzv. „Plechovka pro alej“, kdy jsme na stromy u silnic natírali bílé pruhy, abychom zvýšili bezpečnost provozu a uchránili tak vzrostlé stromy před kácením. Vždy jsme však chtěli udělat něco ještě více hmatatelného, něco, co by mohlo alespoň regionálně po nás v krajině trvale zůstat. K projektu na ochranu páchníka hnědého nás inspirovaly podobné zahraniční projekty. Od počátku jsme věděli, že naším cílem je pojmout ochranu krajiny a biotopů pro páchníka komplexně, a k tomu se obzvláště hodí evropský program LIFE.

PROČ JSME SI VYBRALI LIFE PROGRAM

Program LIFE se dlouhodobě věnuje ochraně přírody a biologické rozmanitosti; ochraně životního prostředí a klimatu. Oblast ochrany přírody zahrnuje jak ochranu druhů a stanovišť v rámci soustavy Natura 2000, tak i projekty obecněji zaměřené na ochranu biodiverzity.



Ořez vrb na hlavu prodlužuje jejich život; dutiny starých vrb jsou biotopem páchníka. Foto Vendula Šmoldasová



Cyklistická jízda Tour de Aleje je oblíbenou událostí i pro rodiny s dětmi. Foto Vendula Šmolďasová

K jeho hlavním výhodám patří:

- Podpora dlouhodobých projektů (typicky 5-6 let)
- Podporuje kombinaci „měkkých“ a „tvrdých“ opatření
- Věnuje pozornost monitoringu dopadů na přírodní fenomény, ekosystémové služby a socio-ekonomické podmínky
- Je orientován na dosažení výsledků, ale poměrně flexibilní, pokud jde o realizaci projektových aktivit a změny v projektu
- Podporuje projekty dostatečně velké a finančně náročné k dosažení významnějších a trvalejších změn

Dlouhodobost je v ochraně přírody nesmírně důležitá, má-li člověk vidět alespoň počáteční efekty svého konání. A to nejenom v samotné přírodě – dlouhodobé a systematické úsilí přináší plody i ve spolupráci se zájmovými skupinami a v budování příznivého společenského, legislativního a kulturního prostředí pro komplexní ochranu a dlouhodobou ochranu krajiny. Kombinace praktických managementových zásahů s osvětou, vyjednáváním, legislativou a koneckonců i s rozvojem vědeckého poznání je nutná a efektivní. Program LIFE umožňuje všechny tyto aspekty zohlednit v jednom projektu, byť důraz je (v podprogramu Natura) pochopitelně kladen na přímá ochranná opatření.

Pružnost při realizaci managementových opatření a důraz na monitoring jejich dopadů jsou rovněž vlastnosti, které jiným finančním nástrojem často chybí. Možnost

neustále přizpůsobovat detaily v realizaci projektu aktuální situaci je velmi podstatná právě už vzhledem k dlouhodobosti realizace a nárokům na udržitelnost výsledků. Typický projekt LIFE má objem rozpočtu cca od 20 mil. Kč výše. Je to částka ještě jakž takž zvládnutelná pro větší nevládní organizace, a zároveň dostatečná na to, aby v krajině dokázaly něco zásadnějšího realizovat.

HLEDÁNÍ PARTNERŮ A JEJICH ROLE V PROJEKTU

Při hledání partnerů pro projekt jsme se snažili poskládat tým tak, abychom se vzájemně doplňovali. Po zhruba roce tápání a poohlížení se kolem jsme si vybrali lokalitu – EVL Poodří – a partnery – Ostravskou univerzitu a ČSOP Studénka. Šlo nám o to, aby každý partner přinesl do týmu něco jedinečného a abychom dohromady zajistili všechny nutné dovednosti a znalosti. Arnika přinesla dlouhodobé zkušenosti s osvětou a prací s různými zájmovými skupinami, a také zkušenosti s řízením větších grantových projektů. ČSOP Studénka má dokonalou znalost území a kontakty s místními obyvateli a samosprávami. Ostravská univerzita pak samozřejmě přináší odbornost a obšírné znalosti o výskytu a chování páchníka v naší lokalitě.

NÁŠ PŘÍSTUP

V Poodří se páchník vyskytuje především ve starých vrších a, pro někoho možná překvapivě, také v hrušních. Doplnkově je

ho také možné objevit v lipách, dubech a topolech.

Podpořit jsme ho chtěli pokud možno v celém jeho životním cyklu, a také v životním cyklu jeho prostředí – listnatých stromů. Pro okamžitou záchranu vhodných mikrorostanovišť jsou nutné dva typy opatření. Tím prvním je ořez starých vrů s dutinami tak, aby nedocházelo k jejich rozlomení a zániku biotopů páchníka. Jako na většině území ČR, dříve běžný ořez vrů na hlavu prakticky vymizel. Tím druhým je záchrana dalšího významného biotopů páchníka, kterým jsou lípy. Konkrétně v Poodří to znamená tlumit invazi jmelí bílého, které lípy masivně napadá. Šetrné ořezy perspektivních stromů pro nás zajišťují odborní arboristé. Abychom podpořili budoucí rozvoj a šíření páchníka hnědého v Poodří, sázíme v Poodří původní druhy stromů – duby, hrušně, topoly a vrby. Vytváříme tak podmínky pro vznik nových biotopů. Velkým problémem páchníka v Poodří je izolovanost jednotlivých lokalit jeho výskytu. Proto, jak při ošetřování vzrostlých stromů, tak i při výsadbách dbáme na to, abychom vytvářeli nášlapné kameny, které v budoucnu napomůžou tomu, aby se jednotlivé lokality výskytu propojily. Významnou a poměrně robustní součástí



Při sázení stromů pomáhají žáci místních škol. Foto Vendula Šmolďasová



Setkání s páchníkem. Foto Vendula Šmolďasová

projektu byly od počátku aktivity zaměřené na komunikaci s vlastníky a místními obyvateli. Vlastníci jsou pro nás klíčoví vzhledem k tomu, že bylo nereálné dotčené pozemky vykupovat. Pro zvýšení obecné podpory a akceptace zejména místních obyvatel jsme naplánovali celou řadu aktivit – exkurze pro školy a rodiče s dětmi; dílny v terénu, kde jsme předváděli správné metody ořezu vrb; každoroční Tour de Aleje – cyklistickou jízdu s ekovýchovným programem, tematicky souvisejícím s ochranou stromů a páchníka; knihu a výstavu o pozoruhodných stromech v Poodří a mnoho dalších. Důležitou součástí našeho projektu je pečlivá příprava a dokumentace prováděných zásahů. Začínáme vždy terénním šetřením s pracovníkem Správy CHKO Poodří. Každý strom je zaveden do databáze, včetně jeho souřadnic a základních charakteristik. Vzrostlé stromy prověřuje odborník, zda se v něm nevyskytuje páchník či jiné druhy chráněných živočichů. U stávajících nebo perspektivních biotopů definuje preventivní opatření tak, aby se předešlo jejich poškození. Po ošetření stromu arboristou jsou pak do databáze zaneseny údaje o provedeném zásahu. Třikrát v průběhu projektu (na začátku, uprostřed a na konci) jsou zpracovány podrobné monitorovací zprávy o dopadu managementových opatření na potenciálně dotčené druhy. Kromě

samotného páchníka to je lesák rumělkový, kuňka žlutobřichá a netopyři.

CO JSME ZJISTILI BĚHEM PROJEKTU

Kromě okolností, se kterými jsme při přípravě projektu počítali, jsme získali i některé cenné zkušenosti až v průběhu jeho realizace.

Už jsme naznačili, že chvíli trvá, než se zúročí výsledky práce s veřejností a s médií, výsledky jsou však prokazatelně pozitivní. Potvrdila nám to studie zpracovaná kolegy z Ostravské univerzity „Zpráva o mediálním obrazu regionu ve vztahu k ochraně páchníka“ z dubna 2022, která byla zpracována v rámci povinné aktivity „Monitoring socio-ekonomických dopadů“. Srovnání mediální analýzy na začátku projektu a po cca 4 letech realizace ukazuje nejen nárůst článků přímo o páchníkovi a aktivitách projektu, ale i obecně o životním prostředí, krajině a biodiverzitě. Praktické zkušenosti v terénu ukázaly, že ořez dlouho neudržovaných vrb je ještě obtížnější, než jsme čekali – prakticky všechny zásahy musel provádět specialista se stromolezeckým výcvikem. Úspěšné se ukázaly workshopy ořezávání vrb, které motivují vlastníky, aby údržbu stromů prováděli pravidelně.

Při výsadbách se osvědčila spolupráce s regionálními školkami – dodavateli sazenic, a to nejen z hlediska nižších nákladů

na dopravu, ale i z hlediska kvality sazenic, jejich místního původu a možnosti s předstihem dohodnout přípravu sazenic „na míru“.

Projekt přispívá nejen k praktické ochraně páchníka a zlepšení stavu jeho biotopů, ale i k rozšíření znalostí o jeho výskytu. Během prvních čtyř let projektu jsme do nálezoové databáze přispěli 61 novými záznamy (stav k lednu 2022).

Pokud jde o administrativní a organizační stránku projektu, potěšila nás dobrá spolupráce s externím monitorem, se kterým jsme mohli otevřeně probírat všechny problémy a překážky v realizaci, a který se dobře orientuje v problematice, místních podmínkách i pravidlech programu LIFE. Oceňujeme, že LIFE umožňuje poměrně pružně provádět změny, zejména v čerpání financí z naplánovaného projektového rozpočtu. Ukázalo se, že reálné potřeby realizace projektu si vynucovaly změny v rozpočtu prakticky neustále. Přes finanční podporu MŽP ČR představuje pro neziskové organizace realizace projektu takového rozsahu velkou výzvu zejména kvůli nutnému kofinancování a předfinancování. Je nutné mít finanční situaci stabilizovanou s dostatečnou finanční rezervou a použitelnými vedlejšími zdroji.

SHRNUTÍ

Program LIFE představuje kvalitativně vyšší finanční zdroj pro financování projektů nejen v oblasti ochrany přírody, vhodný i pro větší nevládní organizace. Dlouhodobě rozsáhlejší projekty kombinující měkká a tvrdá opatření dnes v podstatě z jiného zdroje financovat nelze. Nastavení podmínek pro žadatele a řešitele je víceméně příznivé. Pro úspěch při podání žádosti i při realizaci je nutná dobrá znalost cílů a pravidel programu LIFE, kvalitně sestavený projektový tým a spolupráce s monitorujícími institucemi. Odměnou může být potěšení z trvalých pozitivních změn v krajině i z rostoucího pozitivního vztahu k ochraně přírody u místních obyvatel.

Projekt Ochrana páchníka hnědého v Evropsky významné lokalitě Poodří - LIFE 17 NAT/CZ/000463 je financován z programu LIFE Evropské unie a Ministerstvem životního prostředí ČR.